

CHRISTER NILSSON

Arkivene etter Norges eldste fagforbund

Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek (Arbark) har i år avsluttet et ordningsarbeid der innlevert materiale etter Norsk Typografforbund, Norsk Bokbinde- og Kartonasjearbeiderforbund, Norsk Litograf- og Kjemigrafafforbund og Norsk Grafisk Forbund ble ordnet og registrert. De tre førstnevnte organisasjonene opphørte å eksistere som selvstendige arkivskapere i 1966. Da gikk de grafiske fagforbundene sammen i én organisasjon, Norsk Grafisk Forbund (NGF). Arkivene som ble ordnet i dette prosjektet går tilbake til 1880-tallet. Det nyeste materialet, som er skapt av Norsk Grafisk Forbund, strekker seg helt fram til 2002.

Formålet med denne artikkelen er å gi en kort redegjørelse for hva som finnes av arkivmateriale etter fire grafiske fagforbund i Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek. Artikkelen omhandler ikke det trykte materialet som finnes i Arbarks bibliotek. Der finnes det bl a vedtekter, protokoller og fagblad utgitt av forbundene.

Videre blir det gjort enkelte forsøk på å vurdere om arkivene er fullstendige. Denne vurderingen blir i hovedsak foretatt for protokollmaterialet. Det er rimelig å anta at protokollene etter or-

ganisasjonens styrende organer ble innført da organet ble opprettet. Dermed er det grunn til å tro at organisasjonen har skapt protokoller fra organets tilblivelse til dets nedleggelse. For de andre seriene som et fagforbundsarkiv består av er det ikke like enkelt å si om det skal finnes et arkivmateriale. Ut fra hva som er vanlig å finne i andre forbundsarkiver kan en forvente at arkivet inneholder noen enkelte hovedserier. Ved siden av møtebøker fra styrende organer kan det dreie seg om utgående skriv (brevkopier og rundskriv), saksarkiv, materiale knyttet til tarifforhandlinger, medlemsfortegnelser (protokoller, kartotekkort osv.), regnskaper og beretninger. Disse arkivseriene går også igjen i arkivene etter de fire grafiske fagforbundene.

Norsk Typografforbund ARK-1651

Typografene var de første som organiserte seg i fagforeninger i mange land, slik også i Norge. Norsk Typografforbund ble stiftet 1. oktober 1882 ved at to typografiske foreninger i Kristiania og Bergen slo seg sammen til Norsk Centralreisekasse for Boktrykkere. Foreningene i Kristiania og Bergen var hen-

holdsvis stiftet i 1872 og 1876. Forbundet ble en del av Landsorganisasjonen (LO) i 1905. Det første ordinære landsmøtet ble holdt i Kristiania i 1897.

Arkivskaperen har hatt flere navn fram til etableringen av Norsk Grafisk Forbund (NGF) i 1966: Norsk Centralreisekasse for Boktrykkere 1882-1885, Norsk Centralforening for Boktrykkere 1885-1957 og Norsk Typografforbund 1957-1966.

Arkivet

Arkivet som finnes etter Norges første fagforbund er på om lag 7,5 hyllemeter materiale og strekker seg i tid fra 1882 til innlemmelsen i Norsk Grafisk Forbund i 1966. En viktig serie i arkivet er møtebøker skapt av organisasjonens besluttede organer landsmøte, landsstyre og hovedstyre.

Serien med landsmøteprotokoller er ikke komplett. Det første landsmøtet i organisasjonen ble avholdt i Oslo 1897, og det siste i 1966. I denne perioden ble det avviklet 20 landsmøter. Hos Arbark finnes protokollene fra 12 møter i perioden 1925-1966. Her er det altså en mangel på åtte møter.

Forbundsstyret ble opprettet i 1882. Arbark har protokollene fra oppstarten til sammenslutningen med NGF i 1966, altså en komplett protokollrekke.

Landsstyrets protokoller omfatter perioden 1951-1960. Landsstyret som beslutningsorgan ble opprettet seinere enn f eks landsmøte og forbundsstyre. I Norsk Typografforbund var ledelsen av forbundet lenge konsentrert til forbundsstyret. Ordningen med landsstyre ble først innført etter vedtak på landsmøtet i 1951. Forbundsledelsen ønsket et organ som øverste myndighet mel-

lom landsmøtene som bl a skulle ta stilling til organisatoriske spørsmål. Det ble holdt møter i landsstyret fra 1951 til 1966. Arbark har protokoller fram til 1963, men mangler referater fra de tre siste årene med møter.

Det er også tatt vare på protokoller fra forbundets hjelpekasse i perioden 1957-1966. Hjelpekassen skiftet navn i 1963 til Norsk Typografforbunds pensjonsordning. Hjelpekassen ble selvstendig juridisk enhet i 1928. Typografforbundets hovedstyre utgjorde styre i hjelpekassen. Det er grunn til å tro at det fra 1928 ble ført egne protokoller for møter i hjelpekassen.

Saksarkivet etter Norsk Typografforbund kan grovt sett deles i tre. Hoveddelen utgjør et alfabetisk ordnet korrespondansearkiv. Her er det stort sett korrespondanse med de lokale foreningene i perioden 1934-1952. En annen del av saksarkivet inneholder emneordnet materiale. Her finner en enkelte saksmapper fra okkupasjonsårene bl a knyttet til spørsmålet om sammenslutning av de grafiske fagforbundene i en organisasjon. Materialet fra krigsårene er ikke omfattende. Andre emner som også omhandles i saksarkivet er likelønnsundersøkelsene som pågikk i siste halvdel av 1950-årene og første halvdel av 1960-årene. En tredje del av saksarkivet er knyttet til lønns- og tariffspørsmål.

Det er grunn til å tro at deler av forbundets korrespondanse med de lokale foreningene mangler. En så sentral del av arkivet skulle være mer fullstendig innfor arkivskaperens virketid; altså 1882-1966. Her mangler det korrespondanse for perioden 1882-1934 og 1952-1966. Det er vanskeligere å vurdere

Trykkeripersonale i Adresseavisen, Trondheim 1902

hvor fullstendig lønns- og tariffsakene og det emneordnede materialet er. Av det som er bevart kan det tyde på at kun enkelte emner er vurdert som bevaringsverdige mens tariffsakene er mer komplette.

Materialet som finnes i Arbarks depot etter Norsk Typografforbund er lite sammenlignet med hva enkelte foreninger har etterlatt seg hos Arbark. Der som en sammenligner perioden fra 1885 fram til NGF ble dannet i 1966, har Oslo Typografiske Forening og Norsk Typografforbund den samme arkivmengden i Arbarks depot.

Et forhold som kan forklare Osloforeningens størrelse som arkivskaper, og dermed også delvis den beskjedne arkivmengden bevart av det sentrale or-

ganisasjonsleddet, er den grafiske bransjens tilknytning til de store byene. De grafiske fagene har vært utpregete bynæringer. Det må derfor understrekes at foreninger i byer som Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger har vært store arkivskapere. Oslo skiller seg markant ut som den desidert største. Foreningen har også til tider organisert opp mot halvparten av forbundets medlemmer.

Norsk Bokbinder- og Kartonsjearbeiderforbund ARK-1650

Bokbinderne fikk eget forbund 1. januar 1898. Da ble Norsk Bokbinderforbund stiftet. Initiativet kom fra Bergen. Etter hvert fikk Bergensforeningens forslag om forbundsdannelse tilslutning

Fra Schlytter & Wilhelmsens bokbinderi, Oslo 1924

fra Kristiania og Stavanger. Dermed var det etablert grunnlag for Norsk Bokbinderforbund i 1898. Forbundet ble allerede fra år 1900 en del av LO.

Organisasjonen eksisterte i nærmere 70 år fram til innlemmelsen i NGF i 1966. I løpet av den tiden skiftet forbundet navn fra å hete Norsk Bokbinderforbund i 1898-1930 til Norsk Bokbinder- og Kartonasjearbeiderforbund fra 1930-1966.

Arkivet

Fra dette forbundet er det igjen nærmere 4,5 hyllemeter materiale fra perioden 1898-1975, altså åtte år etter at arkivskaperen opphørte sitt formelle virke. Serien med møtebøker fra forbundets styrende organer omfatter perioden 1899 til 1967.

Det første landsmøtet ble arrangert i 1899 og det siste i 1966. Protokollrekken fra landsmøtene er nærmest komplett. Det mangler protokoller fra landsmøte nummer 8 i 1920, nummer 9 i 1922 og nummer 18 i 1957. For disse møtene må en forlite seg på de trykte protokollene.

I de første årene 1899-1911 ble landsmøter og styremøter referert i samme protokoll. Etter 1911 er det egne referatprotokoller for landsmøter og styremøter. Styreferatene kan dermed følges fra 1899 til 1967. Denne delen av arkivet er fullstendig.

Under landsmøtet i 1938 ble ordningen med landsstyre som øverste myndighet mellom landsmøtene innført. Det finnes referatprotokoller fra første møte i landsstyret 23. januar

1939 fram til 1967. Samlet er protokollmaterialet fra de styrende organene rikheldig og tilnærmet komplett.

Arkivet inneholder også materiale som bl a gir god innsikt i forbundets arbeid med lønns- og tariffspørsmål. Her kan nevnes forhandlingsprotokoller, overenskomster, forslag til overenskomster, arbeidsrettssaker og likelønnsforhandlinger. Det er grunn til å framheve at det i materialet om likelønnsforhandlingene finnes oppgaver over arbeidsoperasjoner utført av menn og kvinner i bransjen. Om man ser hele saksfeltet lønns- og tariffspørsmål under ett, strekker materialet seg i tid fra 1897 fram til 1975.

Norsk Litograf- og Kjemigraf-forbund ARK-1551

Fagorganiseringen blant litografene hadde sitt utgangspunkt i opprettelsen av Den Litografiske Forening i Kristiania i 1892. I 1901 ble det landomfattende Norsk Litografisk Forbund stiftet. Det første landsmøtet ble holdt i 1908. Forbundet sluttet seg til LO i 1912. Fra 1938 gikk forbundet under navnet Norsk Litografisk- og Kjemigrafisk forbund. Organisasjonen skiftet navn igjen i 1957 til Norsk Litograf- og Kjemigraf-forbund.

Arkivet

Den minste av de fire arkivskaperne har også etterlatt seg minst materiale. Arkivet omfatter nærmere 3,5 hyllemeter materiale. Arkivet strekker seg fra 1901 til 1975. Materialet som går så langt fram i tid er overenskomster og forhandlinger om tariff for litografene og kjemigrafene. Arkivet består av de

«vanlige» seriene en finner i fagforbundsarkivene som protokoller, utgående skriv, saksarkiv, materiale knyttet til tariffforhandlinger, medlemsfortegnelser, regnskap og beretninger. Møtebokserien er nesten komplett for perioden 1901-1966.

I 1908 ble det første landsmøtet holdt. Det finnes protokoller fra 1908-1966. I dette tidsrommet ble det avholdt 14 landsmøter. To av møtene er ført i kombinasjonsprotokoller for andre organer i forbundet. Det gjelder landsmøtet i 1908 og 1933 som er ført i samme protokoll som hovedstyret. Styrefereferatene er også komplette. Det finnes altså protokoller fra forbundet ble opprettet i 1901 til sammenslåingen i NGF i 1966.

På landsmøtet i 1933 ble det vedtatt å opprette et landsstyre, og det første landsstyremøtet ble holdt i 1935. Norsk Litograf- og Kjemigraf-forbund var dermed det første forbundet i den grafiske bransjen som innførte ordningen med landsstyremøter. Landsstyreprotokollene begynner i 1935 og strekker seg til 1958. De siste årene fram mot sammenslåingen i NGF mangler.

I møtebokserien er det også noen protokoller fra såkalte skandinaviske konferanser i perioden 1935-1939. Saksarkivet er mer beskjedent og inneholder lite korrespondanse. Medlemsprotokoller finnes det derimot fra 1903 til 1969.

Norsk Grafisk Forbund ARK-1550

Norsk Grafisk Forbund (NGF) fikk sitt navn i 1966, ved sammenslåingen av Norsk Typograf-forbund, Norsk Lito-

graf- og Kjemigrafteforbund og Norsk Bokbinder- og Kartonasjearbeiderforbund. Forbundet regner derfor sin stiftelsesdato tilbake til opprettelsen av Norsk Centralreisekasse for Boktrykkerne i 1882.

Arkivet

NGFs arkiv strekker seg fra 1963 og til 2002. Arkivet består av 12,5 hyllemeter med materiale. Selv med et tidsspenn fra 1963-2002, er det kun en liten del av materialet som er skapt etter 1985.

Nærmere 10 hyllemeter av de om lag 12,5 hyllemetrene fordeler seg på to hoveddeler i arkivet. Det er protokollene og et saksarkiv ordnet etter arkivnøkkel med henholdsvis 4 og 5,5 hyllemeter.

Som historisk kildemateriale må protokollene regnes blant det mest bevaringsverdige fra arkivet. Hos Arbark finnes det møtebøker fra landsmøte 1966-1995, landsstyre 1967-2002, styre 1966-1993 og forretningsutvalg/arbeidsutvalg 1967-1993. Møtebokserien er komplett.

Nyere protokoller oppbevares hos forbundet.

Det er bevart 5,5 hyllemeter med saksarkiv etter NGF. Denne delen av arkivet er ordnet etter arkivnøkkel og omfatter tidsrommet 1976-1984. Serien inneholder bl a en betydelig andel korrespondanse med foreningene. Fra 1966 til 1976 er det altså ikke bevart noe saksarkiv. Selv om det finnes overenskomster, protokoller og enkelte rundskriv fra perioden, er det likevel en viktig del av arkivet som mangler. Det er grunn til å tro at forbundet har hatt korrespondanse med foreningene siden oppstarten i 1966, men den har altså gått tapt.

Foruten denne hovedbolken ordnet etter arkivnøkkel, er det også egne serier for overenskomster, regnskap, foto, lydopptak, gjenstander, referansemateriale og trykksaker.

Ovenfor har vi sett at blant de grafiske fagforbundene finnes det arkivskapere med virketid tilbake til slutten av 1800-tallet. Det er likevel mest materiale igjen etter Norsk Grafisk Forbund som har hatt kortest tid til å skape en arkivsamling. Etter andre verdenskrig økte produksjonen av arkivmateriale i de fleste organisasjoner; slik også i NGF.

Tilgjengelighet

Arkivmateriale som er bevart etter de fire grafiske fagforbundene er med dette prosjektet gjort tilgjengelig på Arbarks lesesal. Det ordnete materialet omfatter 28 hyllemeter. På lesesalen kan gjestene ta i bruk en papirbasert katalog der hvert enkelt arkiv har fått sin signatur ARK-1550, 1551, 1650 og 1651. Denne katalogen baserer seg på registreringer i det elektroniske arkivregistreringssystemet Asta. Gjennom dette programmet blir også overordnet informasjon om arkivene tilgjengelig via internett gjennom Riksarkivets webkatalog, samkatalogen for privatarkiver.

I og med at mye av arkivmateriale er yngre enn 60 år, er enkelte deler underlagt innsynsbegrensning. Det gjelder i første rekke deler av arkivet etter Norsk Grafisk Forbund. Av katalogen vil det framgå hvilke deler av arkivmateriale som er underlagt strengere adgangsgulering enn det øvrige.

Litteratur

Andersen, Rune, *De første. Glimt fra Norsk Grafisk Forbunds historie. Fra tre forbund til ett 1882-1966*, Oslo 1999

Andersen, Rune, *Nye tider. Glimt fra Norsk Grafisk Forbunds historie 1967-2000*, Oslo 2001

Johansen, Tor Are (red.), *Fra bly til bytes. Oslo Grafiske Fagforening 1872-1997*, Oslo 1997

Medby, Johan, *Faget og vi 1898-1948. Fagorganisasjonen i bokbinderyrket, kartonnasje- og papirvareindustrien i Norge 1898-1948*, Oslo 1950

Norsk Grafia, nr. 22 1982

Norsk Litograf- og Kjemigrafafforbund 60 år 1901-1961, Oslo 1962

Olsen, Asbjørn og Arnesen, Birger, *Norsk Bokbinderforbund 1898-1923*, Kristiania 1923

Ording, Arne, *Oslo Bokbinderforenings historie 1832-1932*, Oslo 1932